

Magdalena Jurewicz-Nowak

Uniwersytet Zielonogórski

KONWERSACYJNE NACECHOWANIE STYLISTYCZNE JAKO SYGNAŁ WIĘZI WSPÓLNOTOWYCH NA MATERIALE KAZAŃ DZIEWIĘTNASTOWIECZNYCH JÓZEFA MĘCIŃSKIEGO

Wstęp

Artykuł jest poświęcony analizie użycia języka we wspólnocie komunikatywnej motywowanej religijnie w okresie XIX wieku. Zawężenie badań do wieku XIX wynika z przyjętej podstawy materiałowej. Stanowią ją *Mowy kaznodziejskie w różnych nabożeństwach (osobliwie parafialnego) okolicznościach* autorstwa Józefa Męcińskiego¹ (Kraków 1808)². Jest to zbiór 21 mów zróżnicowanych tematycznie.

Celem analizy stylistyczno-pragmatycznej jest ustalenie: 1) jakości i częstości użycia zaimków w tekście i w rezultacie stopnia nacechowania konwersacyjnego kazań; 2) funkcji zaimków w mowach kaznodziejskich z perspektywy socjolingwistycznej.

Stosunkowo dobrze znamy wpływ chrystianizacji i Kościoła na polszczyznę historyczną w warstwie leksyki, frazeologii, wartościowania, a także na organizację państwa, kulturę i świadomość narodową³. Dla badacza dziejów używania języka istotne jest

---

¹ J. Męciński (1748-1814) – franciszkański zakonnik i kaznodzieja. Jest autorem 12 zbiorów dzieł drukowanych w Krakowie, łącznie w liczbie 28 tomów, oraz mów drukowanych okazjonalnie. Dawniej cieszył się znacznym autorytetem w środowisku kościelnym i zakonnym. Źródła biograficzne informują o popularności jego kazań przez całe XIX stulecie, a nawet wiek XX (*Polski Słownik Bibliograficzny*, t. XX/1, z. 84, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975, s. 495-496). Dzieła Męcińskiego wydawali i popularyzowali reformaci (J. Pasiecznik, *Kościół i klasztor reformatów w Krakowie*, Kraków 1978, s. 171). Wiadomo też, że jego prace należały do zbiorów parafialnych (W. Pawłowicz, *Księgozbiory polskiego duchowieństwa katolickiego na Górnym Śląsku w XIX i XX wieku (do 1939 r.)*, Katowice 2009, s. 47, 117). Prawdopodobnie kazania Męcińskiego były reprodukowane i wygłaszane z doraźnymi modyfikacjami. Biorąc również pod uwagę informację o autorytecie autora, można przypuszczać, że prace jego miały charakter wzorcotwórczy.

² J. Męciński, *Mowy kaznodziejskie w różnych nabożeństwach (osobliwie parafialnego) okolicznościach*, t. 1: *dla wygody JJ. Mości Księży Pasterzów i ich pomocników, dla łatwości słowa Bożego opowiadaczów, dla duchownego ludzi świeckich czytających pożytku i zbudowania*, Kraków 1808. Praca dostępna w internecie w formie zdigitalizowanej na stronie *Polskiej Biblioteki Internetowej*: http://www.pbi.edu.pl/book_reader.php?p=41187&s=1 [6.05.2013].

³ Problematyka ta jest istotną częścią wykładu dziejów języka polskiego, np.: Z. Klemensiewicz, *Historia języka polskiego*, wyd. 8, Warszawa 2002 (rozdz. *Zagadnienie pochodzenia i początkowego rozwoju języka ogólnego i jego odmiany literackiej na tle ówczesnego życia w Polsce*, s. 66-71; *Kościelno-wyznaniowy współczynnik rozwoju języka doby średniopolskiej*, s. 222-237), jest przedmiotem

poznanie roli Kościoła w upowszechnianiu się ujednoczonych i wystandaryzowanych wzorców językowego zachowania. Na uwagę zasługuje także budowanie więzi wspólnotowych, kształtowanie świadomości wspólnotowej, wzmacnianie poczucia tożsamości religijnej i narodowej – stabilizujące oddziaływanie Kościoła na wspólnotę i język. Wypełnienie wymienionych przejawów potrzeb komunikatywnych wspólnoty wymaga użycia konkretnych środków językowych.

W tym artykule chciałabym przyrzeć się bliżej użyciu kategorii gramatycznej zaimka jako językowego sposobu budowania więzi wspólnotowej oraz wzmacniania poczucia tożsamości we wspólnocie komunikatywnej motywowanej religijnie⁴.

Bezpośrednim impulsem dla tej analizy stała się idea leżąca u podstaw publikacji *Słownictwo potoczne listów Zygmunta Miłkowskiego do Juliana Łukaszewskiego*⁵. Intencją książki było opracowanie materiału językowego w taki sposób, aby mógł być użyty do badań porównawczych stylometrycznych i tekstologicznych. Istotnym założeniem w pracy jest przekonanie, że identyfikacja stylu i funkcji tekstu dokonuje się poprzez porównanie zauważonego zestawu właściwości z potoczną kompetencją językową jego odbiorcy. Cechą listów Z. Miłkowskiego do J. Łukaszewskiego jest ich potoczność, zbliżona do naturalnej i spontanicznej rozmowy⁶.

Wyniki uzyskane na podstawie analiz listów wykorzystano jako skalę i tło dla badanych mów kaznodziejskich. Na potrzeby artykułu wykonano badania ilościowo-jakościowe słownictwa, których prototyp prezentuje autor w powyższym opracowaniu.

Kategoria osoby stanowi przedmiot kilku opracowań monograficznych oraz szczegółowych. Opis semantyki i syntaktyki form osobowych można znaleźć w monografii Teodozji Rittel⁷. O ich funkcji perswazyjnej pisze Tomasz Łysakowski w pracy *Wpływowe osoby. Gramatyka i perswazja*⁸. O wykorzystaniu kategorii osoby w kształtowaniu relacji nadawczo-odbiorczych w kazaniu traktuje po części praca Doroty Zdunkiewicz-Jedynak⁹ *Językowe środki perswazji w kazaniu* oraz artykuł Bożeny Matuszczyk o *my* kaznodziejskim¹⁰. Problem dialogowości kazań na materiale *Postylli* autorstwa Samuela

prac monograficznych i artykułów, np. S. Rospond, *Kościół w dziejach języka polskiego*, Wrocław 1985; B. Walczak, *Chrześcijaństwo i Kościół w dziejach języka polskiego*, „Życie i Myśl” 1984, nr 4, s. 58-74.

⁴ Wspólnota komunikatywna motywowana religijnie to zespół ludzi, którzy porozumiewają się w zakresie spraw związanych zwłaszcza z życiem religijnym dzięki posiadaniu kodu komunikacyjnego wielostronnie uzgodnionego poprzez kontakt komunikatywny i kulturę (narodową, chrześcijańską). Por. S. Borawski, *Podstawy idei poznawczej studiów nad dziejami używania języka. Esej o diachronii*, [w:] *Rozprawy o historii języka polskiego*, red. S. Borawski, Zielona Góra 2005, s. 31.

⁵ S. Borawski, *Słownictwo potoczne listów Zygmunta Miłkowskiego do Juliana Łukaszewskiego (1867-1895)*, Zielona Góra 2007.

⁶ *Ibidem*, s. 5-13.

⁷ T. Rittel, *Kategoria osoby w polskim zdaniu*, Warszawa-Kraków 1985.

⁸ T. Łysakowski, *Wpływowe osoby. Gramatyka i perswazja*, Warszawa 2005.

⁹ D. Zdunkiewicz-Jedynak, *Językowe środki perswazji w kazaniu*, Kraków 1996, s. 71-76.

¹⁰ B. Matuszczyk, *Pluralis homileticus jako strategia kształtowania relacji między kaznodzieją a słuchaczami*, [w:] *Język w komunikacji*, t. 2, red. G. Habrajska, Łódź 2001, s. 25-29.

Dambrowskiego – ewangelickiego pisarza przełomu XVI i XVII wieku – zbadała Lidia Przymuszała¹¹. Kategorię osoby i zaimka omawiają także podręczniki do gramatyki języka polskiego¹².

Analiza ilościowa i jakościowa użycia zaimków w listach i kazaniach – badanie porównawcze

Kazanie reprezentuje tekst prymarnie pisany przeznaczony do wygłoszenia (przemówienia)¹³. Toteż autor kazania musi mieć stale na uwadze obecność potencjalnego słuchacza, adresata tekstu¹⁴. Kazanie nie jest jednak dialogiem *sensu stricto*, ponieważ układ ról komunikacyjnych jest tu niezmienny, relacja między mówiącym a adresatem jest nieodwracalna. Inaczej mówiąc, adresat kazania jest bierny, czyli nie odpowiada na pytania i nie odpiera zarzutów kaznodziei. Jego rola ogranicza się do bycia adresatem słów wypowiedzianych przez innego rozmówcę¹⁵. Obie strony quasi-dialogu ujawniają się za pomocą zaimków (oraz osobowych form czasownika).

Zarówno jakość, jak i ilość wykładników relacji nadawczo-odbiorczych są w kazaniu równie istotne. Ilość wskaże skalę dialogiczności tekstu, jakość – typ relacji, jaka zachodzi między nadawcą a adresatem kazania.

Wstępne analizy materiału ujawniły częste występowanie zaimków w mowach kaznodziejskich J. Męcińskiego. Duża frekwencja tej kategorii gramatycznej (zwłaszcza zaimków wskazujących i nieokreślonych) jest uważana za typową cechę tekstów mówionych, konwersacyjnych. Zebrane dane porównano następnie z materiałem prywatnych listów Zygmunta Miłkowskiego do Juliana Łukaszewskiego z lat 1867-1895¹⁶. Na potrzeby tego artykułu istotne są następujące konkluzje płynące z tej lektury: 1. Listy reprezentują odmianę języka potocznego. 2. Są to teksty o silnym nacechowaniu konwersacyjnym. Przy tym charakteryzują się znacznym stopniem spontaniczności w używaniu języka. 3. Są reprezentatywne dla języka wykształconych Polaków drugiej połowy XIX wieku i pierwszych dziesięcioleci XX wieku. 4. Nie wykazują wyraźnych uwarunkowań kształtu wypowiedzi od czynnika geograficzno-środowiskowego. 5. Są

¹¹ L. Przymuszała, *Struktura i pragmatyka „Postylli” Samuela Dambrowskiego*, Opole 2003.

¹² S. Jodłowski, *Studia nad częściami mowy*, Warszawa 1971, s. 70-75; R. Grzegorzczkowska, *Kategorie gramatyczne*, [w:] *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, t. 2: *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Wrocław 1993, s. 445-458; R. Laskowski, *Kategorie morfologiczne języka polskiego – charakterystyka funkcjonalna*, [w:] *Gramatyka współczesnego języka polskiego: morfologia*, red. R. Grzegorzczkowska, R. Laskowski, H. Wróbel, Warszawa 1999, s. 151-224; J. Lyons, *Wstęp do językoznawstwa*, Warszawa 1975, s. 306.

¹³ A. Wilkoń, *Typologia odmian językowych współczesnej polszczyzny*, wyd. 2, Katowice 2000, s. 37.

¹⁴ Łacińskie nazwy *adlocutio*, *collatio*, *contio*, *disputatio*, *homilia*, *oratio*, *postilla*, *sermo*, *tractatus* uwydatniają konwersacyjny, mówiony charakter kazania. Z. Pilch, *Zagadnienia języka i stylu w kaznodziejstwie*, Kielce 1923, s. 36-38, za: B. Matuszczyk, *op. cit.*

¹⁵ L. Przymuszała, *op. cit.*, s. 57-58.

¹⁶ Korpus stanowi zbiór 42 listów.

pod względem intencjonalnym i stylistycznym spójne, a pod względem tematycznym względnie spójne. Wnioski te (zwłaszcza czas zbliżony do okresu powstania kazań, potoczny charakter języka) stanowią punkt odniesienia do dalszych analiz.

Tabela 1. Zestawienie jakościowe i ilościowe zaimków w listach

ja (ja 190; ty 4; on, ona, ono 184; my 55; wy 231)	664	każdy	12
ten, ta, to	387	ów	8
mój (mój 134; twój 1; jej 3; jego 14; swój 11; nasz 26; wasz 129; ich 5)	323	gdzie	7
który	146	on (ona, ono/ony, one)	6
co	125	oto	6
jaki	62	ile	5
jak	59	nikt	4
siebie	52	ty	4
sam	29	niektóry	3
taki	26	tamten	2
nic	24	czemu	1
tam	20	kiedykolwiek	1
kto	19	niejaki	1
takowy	19	takoż	1
inny	17	Razem	2049
kiedy	16		

Źródło: Dane na podstawie alfabetycznego zestawienia graficznych postaci haseł z frekwencjami. S. Borawski, *Słownictwo potoczne listów Zygmunta Miłkowskiego do Juliana Łukaszewskiego (1867-1895)*, Zielona Góra 2007, s. 98-209.

Łączna liczba wyrazów graficznych niewyspecjalizowanych wyniosła w listach 12 625, natomiast łączna liczba zaimków w tekście – 2049. Procentowy udział wystąpień zaimków wyniósł 16,22%. Na liście rangowej wśród pierwszych dwudziestu wyrazów znajduje się zaimek *ja*, następnie *ten* i *mój* (atrybut przynależności do nadawcy, częsty w formule etykietalnej *Mój doktorze*).

Tabela 2. Zestawienie jakościowe i ilościowe zaimków w mowach kaznodziejskich

ja (ja 96; ty 82; on, ona 485; my 203; wy 255)	1121	on, ona*	4
mój (mój 92; twój 107; swój 302; jego 176; nasz 127; wasz 143; ich 76)	1023	inny	11
ten, ta, to	915	każdy	11
jak	219	ile	9
który	206	ów	26
co	121	niektóry	5
siebie	94	nic	5
kiedy	92	czemu	5

taki	88	jakikolwiek	4
tam	71	tamten	3
jaki	46	cokolwiek	1
sam	45	ktokolwiek	1
oto	43	niejaki	1
kto	35		
gdzie	17	Razem	4222

* Zaimek wskazujący, quasi-rodzajnik.

Łączna liczba wyrazów graficznych wyniosła w kazaniach – 30 893, w tym łączna liczba wystąpień zaimków – 4222. Udział procentowy wystąpień zaimków w dokumencie stanowi 13,66%. Wynik badania wskazuje na duże nasycenie tekstu tą kategorią gramatyczną.

Na liście rangowej wśród pierwszych dwudziestu wyrazów znalazły się następujące zaimki: *ja*, *ten*, *swój*. Zaimek *nasz* znalazł się na wyższej pozycji niż zaimek *ja*. Charakterystyczne jest częste użycie zaimków wzmocnionych partykułą, na przykład *jakież*, *jakoż*, *tenże*, *też*, *temuż*, *jaż*, *toż*, *któryż*, *takiż*, *kogoż*, *gdzież*, *onże*, *czemuż*. Cecha ta zwiększa ekspresywność wypowiedzi.

Z porównania obu analiz wynika, że nadawca listów częściej eksponuje własną osobę, natomiast nadawca kazań woli utożsamiać się z adresatem. Zaimek *ja* w mowach odnosi się najczęściej do Boga: „**Ja**, mówi Bóg przez swojego Proroka (*dałem niedostatek chleba po wszystkich miejscach waszych**), **Ja**. Nie przypadek, iak n.p. ogień palący gumna, stodoły, szpichlerze. **Ja**, nie wicher, burza, nawałnica, grad, pustoszące pola wasze. **Ja**, uczyniłem nieurodzaj, i głód, uczyniłem z najwyższej mądrości, opatrności, sprawiedliwości. **Ja**, Oyciec wasz, wyrządziłem to złe wam synom niewdzięcznym” (s. 282). Zaledwie kilkakrotnie kaznodzieja wypowiada się w pierwszej osobie liczby pojedynczej za pomocą zaimka osobowego. Czyni to tylko w segmencie II mowy, który stanowi opowiadanie, czyli przedstawienie przedmiotu kazania, na przykład „**Ja** wam tę rzecz wyjaśnię do waszego pojęcia” (s. 129).

Ponadto procentowy udział wystąpień zaimków w kazaniach jest niższy niż w układzie odniesienia. Świadczy to z kolei o mniejszej skali konwersacyjności kazań w stosunku do listów. Przy czym różnica między tekstami w tym zakresie jest stosunkowo nieduża. Częste występowanie zaimków w zbiorze kazań wskazywałoby na potoczny charakter tekstu. Hipotezę tę powinna jednak poprzeć dalsza analiza, zwłaszcza udziału słownictwa potocznego i ekspresywnego w kazaniach.

Zaimek osobowy oraz zaimek dzierżawczy pierwszej osoby liczby mnogiej uważa się za predestynowane do budowania więzi wspólnotowych. Zaimek *my* i jego formy fleksyjne oraz zaimek dzierżawczy *nasz* zaliczają się do środków językowych realizujących w kazaniu *pluralis homileticus*. W kazaniach Męcińskiego wyraża on nadawcę i adresata kazań (*ja + wy*):

Powiedział wyraźnie J. Chrystus: że mieszka w **nas**, i **my** w niem, kiedy Go przyjmujemy; i zaręcza nam żywot wieczny na przyszłość. Ten Sakrament łączy **nas** z Chrystusem, nieiako przez istność, bo jest dokończeniem wszystkich innych Sakramentów, które **nas** z Panem naszym łączy przez łaskę (s. 127); Przez Mękę i śmierć J. Chrystusa, nawróć **nas**, zbaw **nas**, i bądź **nam** miłościw. Amen (s. 241); Takiego Nabożeństwa wewnętrznego czeka od **nas** Zbawiciel (s. 80).

Zaimek osobowy w pierwszej osobie liczby mnogiej ma tutaj dodatkowe znaczenie, tak zwane inkluzywne, ponieważ włącza do zbioru osobę interlokutora. Kaznodzieja stawia siebie na równi ze słuchaczami, identyfikuje się z nimi. Buduje w ten sposób poczucie więzi, bliskości z wiernymi.

Kategoria *my* nie jest bynajmniej jednorodna. Wydaje się, że w poniższym przykładzie nadawca utożsamia się nie tylko z adresatem, lecz także ze wszystkimi ludźmi:

Jezus Chrystus kochając wszystkich, którzy byli na świecie, i chcąc we wszystkich sercach ogień wzajemnej miłości rozniecać, tę miłość w ustanowieniu, Najświętszego Sakramentu, tak daleko natężył: że już daley nie mógł postąpić. Ukochał **nas** aż do końca, że **nas** więcej ukochać nie mógł, daiąc **nam** siebie samego za pokarm i napoy (s. 102).

My może wyrażać też chrześcijan:

Oto Chrześcianie! Kościół S. stawia **nam** dzisiay w oczach i myślach Mękę Zbawiciela, iak sukienkę skrawioną (s. 181-82); Ważna, i wcale potrzebna dla **nas** Chrześcian przestroga... (s. 213).

oraz parafian:

Dar ten naydroższy Opatrzności Boskey pozyskujesz NN. (albo pozyskanie) odnawiając śluby twoie w lat 50 od powołania twego. Ten udział łaski Boskey iest dla ciebie jubileuszem. [...] Już ci więc nie zostaie, iak tylko z naygłębszem upokorzeniem za tę łaskę podziękować Bogu. **Nam** zaś życzyć ci uprzemie: żebyś (po dopełnieniu dni twoich, i dalszych twoich zasług) naysłodszego i naysweselszego w chwale Niebieskiej była domieszczona lub domieszczony Jubileuszu. Amen (263); Oto dwie powinności Parafianów względem swoich Pasterzów. Co to są Pasterze, Przełożeni prawnie wybrani? co oni znaczą? są Bogowie ziemscy przez udział, i zlewek władzy powierzoney od Boga. Non est potestas nisi a Dea¹⁷. Co znaczą? oto że mówią do **nas** w charakterze i poselstwie od Boga (s. 17-18).

Czasem *my* *kaznodziejskie* tylko pozornie odnosi się do nadawcy i adresata (ja + wy). W rzeczywistości bowiem dotyczy tylko adresata kazań – ludu wiejskiego:

Otóż tych używa Bóg na zepsucie urodzaiów naszych, na umknięcie **nam** chleba, żeby **nas** nauczyły posłuszeństwa Bogu (s. 292); Czyńmy co Bóg każe; a da **nam** zapewnie co obiecał. Urodzaie ziemi i obfitość chleba (s. 294); Atoli pewnie da **nam** urodzaie ziemi, i obfitości chleba, uięty naszą modlitwą, ufnością i pokutą (s. 292).

My wyraża także mówiącego *ja* i innych *oni* z wyłączeniem słuchacza:

Z **nami** łączcie się Panowie, i Dwory, zagradzając drogę zgorzeniu, i zepsuciu poddanych (s. 36); więc do was należy, miłować **nas** w Bogu tym uprzemiey (s. 25); nie na to iesteśmy

¹⁷ Łac. 'wszelka władza pochodzi od Boga' – św. Paweł z Tarsu.

Przełożonemi, Plebanami, i Pasterzami, żebyśmy szukali **nas** samych, naszego wyniesienia, naszych wygod, zysków i swobód (s. 29); że **nas** do was wyprawił Jezus Chrystus, iak Apostołów swoich (s. 29); Trafiają się zuchwalcy, którzy do rokoszu przeciw zwierzchnościom duchownym, innych pobudzać zwykli, nauki nasze ochydzają, gorliwość naszą fałszywie tłumaczyć; w sprawach naszych nayskrzętniej podglądać **nas**, ośmielają się (s. 38); Do **nas** będzie należeć za nasze błędy Bogu sprawić się (s. 38); dla tego Zbawiciel postanowił najswiętszy Sakrament, żeby pożywany od **nas**, z **nami**, i w was mieszkał nappoufaley, i towarzyszył rozkosznie (s. 84).

My tak zwane ekskluzywne obejmuje tu nadawcę i kogoś jeszcze, ale nie odbiorcę. W ten sposób stawia nadawcę w opozycji do odbiorcy. Zaimek *my* jest dookreślany leksykalnie poprzez formy: *my pasterze*, *my kapłani*:

Nas Pasterzów postanowił Bóg nad wami... (s. 37); Znamyć **my** to Pasterze... (s. 34); Do **nas** należy Pasterzów... (s. 33); Do **nas** Pasterzów należy zbawieniu Parafianów zarządzać... (s. 35); Tak by **nam** Kapłanom (mających do Kommunii, do pożywania Najswiętszego Sakramentu zbliżyć się) należało zagadnąć: Czyli są czystymi na sercu... (s. 75).

Kiedy kaznodzieja gani wiernych, wówczas stosuje *pluralis pedagogicus*. Nadawca nie chce wyraźnie przeciwstawiać odbiorców sobie i nie chce także całkowicie utożsamiać się z nimi. Trudno wówczas jednoznacznie rozstrzygnąć, czy ma on na myśli tylko wiernych słuchających kazania, czy także siebie lub nawet wszystkich ludzi¹⁸:

Onże dla nieprawości **naszych** był starty, za złości nasze wypłacał się w gorzkości! a **my** żyjemy w grzechach, i kosztujemy słodczy w grzechach. Onże nieprawości nasze zgładził? a **my** ie budujemy, i na nowo stawiamy! Jaka zuchwałość! (s. 197); Ale i nacyudowniejszym w tey Taitmncy Najswiętszego Sakramentu: tu Panie! chciałeś zepsuć istoty Chleba i Wina, żebyś **nam** dał Ciało Twoie za pokarm, i Krew Twoię za napoy. Pokażże w **nas** odmianę prawicy Twoiey, złam upor zły woli naszey, zmiękcż zatwardziałość serc naszych upornych, żebyśmy w pokucie godnie komunikowali. Amen (s. 125-26).

Nierówność pozycji nadawcy i odbiorcy kazań widać wyraźnie we fragmencie:

Ale mówię: Ludkowie! **ludzieśmy nad wami**. Przebaczaycie **nam**, naszey słabości, ale czciycie **naszę** powagę, bo iest święta; przyimuycie naukę bo iest Boska (s. 38).

Równie skutecznie tworzy wspólnotę zaimek dzierżawczy pierwszej osoby liczby mnogiej. *Nasz* oznacza, że to, co jest wyrażone przez rzeczownik, do którego się odnosi, jest posiadane przez grupę osób, z których jedną jest mówiący¹⁹. W kazaniach grupę tę współtworzą przede wszystkim chrześcijanie, duchowni, ogółem ludzie:

¹⁸ Takie *my* niekoniecznie desygnuje *nas*. Podobna transpozycja występuje we fragmencie: „Ah Panie! iaż to! którym tak wielkimi grzechami Ciebie Boga mego obraził! Jaż to! w którego ustach obmówiska, przekłęstwa, wszeteczeństwa! Jaż to! w którego sercu nienawiść, gniew, zazdrość! Jaż to! w którego rękach niesprawiedliwości, zdzierstwo, uciśnienie bliźnich! Jaż to w którego Ciebie rozkosz, niepowściągliwość dogadzanie zmysłom, po bydłęcemu, panie! Jaż to mam się zbliżać do Stołu Twego Przenajswiętszego! Ah Panie! wynidź o odemnie, bom człowiek grzeszny” (s. 159). Tutaj *ja* odnosi się do odbiorcy.

¹⁹ *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, przedruk elektroniczny, Warszawa 1997.

O iak czuła opatrność Boska nad **naszym** zbawieniem! (s. 29); Tak to rozmyślanie Męki Zbawiciela bądź powinno zbawienne w Chrześcianach, że cierpiał za **nasze** grzechy (s. 178); On to sam Stwórca **nasz** pomierne lata **nasze** postawił, i pod pewną liczbą nazaczył. Wszystkie przedziały wieków, i czasów od niemowlęctwa aż do dzieciństwa, od młodości aż do sędziwości, i starości od Niego zawisły. On lata **nasze**, miesiące, tygodnie, dni, i godziny kieruje i rządzi iakby w zegarze. Człowiek od wschodu, aż do zachodu, to iest: od kolebki, aż do trumny; od narodzenia, aż do śmierci; od żywota Matki aż do Grobu (s. 253).

Formy fleksyjne zaimka osobowego *my* i zaimka dzierżawczego *nasz* ułatwiają przekonanie odbiorcy kazań. Są językowym sposobem budowania więzi wspólnotowych. Pozwalają również na identyfikowanie się adresata kazań ze wspólnotą komunikatywną motywowaną religijnie.

Podsumowanie

Zaprezentowane w tym artykule analizy miały na celu rozwiązanie dwóch problemów: 1) zdefiniowanie skali konwersacyjnego nacechowania kazań na podstawie użycia zaimków w tekście; 2) przyjrzenie się bliżej tym zaimkom, które służą budowaniu więzi, kształtowaniu świadomości wspólnotowej, wzmacnianiu poczucia tożsamości religijnej – a więc wypełniają podstawowe potrzeby komunikatywne wspólnoty motywowanej religijnie.

Przeprowadzone badania prowadzą do następujących konkluzji:

1. Kazania J. Męcińskiego charakteryzuje znaczne nasycenie tekstu zaimkami. Analiza porównawcza zbioru kazań i listów wykazała, że udział wystąpień zaimków w kazaniach jest niższy niż w układzie odniesienia. Świadczy to o mniejszej skali konwersacyjności kazań w stosunku do listów. Różnica ta jest jednak nieznaczna. Dialogiczność cechuje język mówiony, dla którego podstawową odmianą jest styl potoczny. Problem potoczności języka kazań wymaga jednak dalszych szczegółowych analiz. Badanie ilustruje także predestynację zaimka *my*, *nasz* w kazaniach oraz *ja* w listach, co wskazuje na realizację odmiennych potrzeb w skonwencjonalizowanych zachowaniach językowych.
2. Częste użycie zaimka osobowego *my* i zaimka dzierżawczego *nasz* jest podstawowym sposobem budowania więzi wspólnotowych w kazaniach Męcińskiego. Zaimek osobowy w pierwszej osobie liczby mnogiej wyraża najczęściej znaczenie inkluzywne. W ten sposób kaznodzieja identyfikuje się z wiernymi, stawia siebie na równi ze słuchaczami i buduje poczucie bliskości. Kategoria ta jest jednak niejednorodna. W analizowanych materiałach znajdują się dowody na zastosowanie *my jednoczącego*, które wskazuje na wspólnotę osób pierwszej, drugiej i trzeciej razem wziętych (kiedy nadawca utożsamia się nie tylko z adresatem, lecz także ze wszystkimi ludźmi). *My łączące* dotyczy również chrześcijan, katolików i parafian. Czasem *my kaznodziejskie* tylko pozornie odnosi się zarówno do pierwszej, jak

i drugiej osoby, rzeczywiście zaś oznacza tylko adresata. Bywa też, że nadawca nie chce przeciwstawiać odbiorców sobie, nie chce też całkowicie utożsamiać się z nimi. Stosuje wówczas nie do końca przejrzysty semantycznie *pluralis pedagogicus* – najczęściej wtedy, gdy poucza, a nawet gani wiernych. Tekst daje także przykłady użycia *my* ekskluzywnego, które obejmuje nadawcę i kogoś jeszcze, ale nie adresata, i stawia nadawcę w opozycji do niego. Silnie perswazyjne jest także użycie w kazaniach zaimka dzierżawczego *nasz*, który presuponuje wspólnotę²⁰.

W świetle tych obserwacji Męciński – kaznodzieja i autor kazań – jawi się jako osoba świadomie i celowo wyzyskująca repertuar środków językowo-stylistycznych, które uruchamiają oraz wzmacniają poczucie bliskości i tożsamości we wspólnocie motywowanej religijnie.

Bibliografia

- Borawski S., *Podstawy idei poznawczej studiów nad dziejami używania języka. Esej o diachronii*, [w:] *Rozprawy o historii języka polskiego*, red. S. Borawski, Zielona Góra 2005, s. 13-61.
- , *Słownictwo potoczne listów Zygmunta Miłkowskiego do Juliana Łukaszewskiego (1867-1895)*, Zielona Góra 2007.
- Encyklopedia katolicka*, t. 12, Lublin 2008.
- Grzegorzczkova R., *Kategorie gramatyczne*, [w:] *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, t. 2: *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Wrocław 1993, s. 445-458.
- Jodłowski S., *Studia nad częściami mowy*, Warszawa 1971.
- Klemensiewicz Z., *Historia języka polskiego*, wyd. 8, Warszawa 2002.
- Laskowski R., *Kategorie morfologiczne języka polskiego – charakterystyka funkcjonalna*, [w:] *Gramatyka współczesnego języka polskiego: morfologia*, red. R. Grzegorzczkova, R. Laskowski, H. Wróbel, Warszawa 1999, s. 151-224.
- Lyons J., *Wstęp do językoznawstwa*, Warszawa 1975.
- Łysakowski T., *Wpływowe osoby. Gramatyka i perswazja*, Warszawa 2005.
- Matuszczyk B., *Pluralis homileticus jako strategia kształtowania relacji między kaznodzieją a słuchaczami*, [w:] *Język w komunikacji*, t. 2, red. G. Habrajska, Łódź 2001, s. 25-29.
- Męciński J., *Mowy kaznodziejskie w różnych nabożeństwach (osobliwie parafialnego) okolicznościach*, t. 1: *dla wygody JJ. Mości Księżę Pasterzów i ich pomocników, dla łatwości słowa Bożego opowiadaczy, dla duchownego ludzi świeckich czytających pożytku i zbudowania*, Kraków 1808.
- Pasiecznik J., *Kościół i klasztor reformatów w Krakowie*, Kraków 1978.
- Pawłowicz W., *Księgozbiory polskiego duchowieństwa katolickiego na Górnym Śląsku w XIX i XX wieku (do 1939 r.)*, Katowice 2009.
- Pilch Z., *Zagadnienia języka i stylu w kaznodziejstwie*, Kielce 1923.
- Polska bibliografia homiletyczna 1945-2005*, oprac. W. Przyczyna, L. Szewczyk, Kraków 2007.
- Polska bibliografia homiletyczna. Bibliografia języka religijnego 1945-2005*, oprac. M. Makuchowska, „Teolingwistyka” 2007, t. 4.
- Polski Słownik Bibliograficzny*, t. XX/1, z. 84, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975, s. 495-496.

²⁰ Zob. T. Łysakowski, *op. cit.*, s. 39-40.

- Przymuszała L., *Struktura i pragmatyka „Postylli” Samuela Dambrowskiego*, Opole 2003.
- Rittel T., *Kategoria osoby w polskim zdaniu*, Warszawa-Kraków 1985.
- Rospond S., *Kościół w dziejach języka polskiego*, Wrocław 1985.
- Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, przedruk elektroniczny, Warszawa 1997.
- Walczak B., *Chrześcijaństwo i Kościół w dziejach języka polskiego*, „Życie i Myśl” 1984, nr 4, s. 58-74.
- Wilkoń A., *Typologia odmian językowych współczesnej polszczyzny*, wyd. 2, Katowice 2000.
- Zdunkiewicz-Jedynak D., *Językowe środki perswazji w kazaniu*, Kraków 1996.

Magdalena Jurewicz-Nowak

**Conversational stylistic marking as a sign of the community ties
on the material of sermons by Joseph Męciński (XIX c.)**

Summary

The subject of the paper is the use of the pronoun grammatical category in sermons as a way of expressing community ties. The research material is based on “Preaching speeches in various church services (especially the parish) circumstances” by Joseph Męciński (Krakow 1808). The purpose of the stylistic and pragmatic analysis is to determine: 1) the quality and frequency of the use of pronouns in the text and consequently the degree of conversational marking of sermons; 2) the function of pronouns in preaching speeches of the sociolinguistic perspective. For the purpose of the paper, the quantitative and qualitative research has been conducted, which prototype is presented by S. Borawski in the work *Colloquial vocabulary of Zygmunt Miłkowski's letters to Julian Łukaszewski (1867-1895)*, Zielona Góra, 2007. This study has been also used as a background for comparative analyses.